

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

DRAGOCENE PRIDOBITVE KNJIŽNICE NARODNEGA MUZEJA V LETIH 1983 DO 1988

Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani je v zadnjem desetletju pridobila z nakupi, zamenjavo ali z darovi povprečno 1460 bibliotečnih enot letno, od tega je bilo kupljenih povprečno 348, zamenjanih 813, darovanih 299 enot. Poleg običajne in tekoče nabave za študijske potrebe strok, ki se preučujejo v oddelkih muzeja, v drugih muzejih in sorodnih institucijah, muzejska knjižnica priložnostno pridobi tudi posamezne primerke ali sklope redkih in dragocenih tiskov — muzealij. Tako se več kot 100.000 zvezkov obsegajoči knjižni fond muzejske knjižnice — po Semeniški in Narodni in univerzitetni knjižnici tretje najstarejše delujoče javne knjižnice v Sloveniji — še vedno bogati in izpopolnjuje, knjižnica pa tudi s tem ohranja v celotni bibliotečni strukturi tisti položaj in vlogo, ki jo uvršča med pomembne zgodovinske knjižnice.

Ker sem o nekaterih izjemnih pridobitvah iz let 1977, 1979 in 1981 v bibliotekarski strokovni reviji že poročal (B. Reisp, Tri dragocene pridobitve Knjižnice Narodnega muzeja, Knjižnica 26, 1982, str. 207—209), je zaradi izjemnih pridobitev v letih 1983, 1987 in 1988 s tem smiselno nadaljevati. Pridobili smo namreč varianto avtobiografije Sigismunda Herbersteina iz leta 1559, tri primerke slovenskih protestantov, Vischerjevo in Valvasorjevo topografijo Štajerske oziroma Kranjske, nekaj slovenskih knjig iz konca 18. stoletja, med njimi dva prekmurska oziroma Prekmurcem namenjena tiska in nekaj letnikov redkih slovenskih časnikov.

Prva pridobitev je avtobiografija Sigismunda Herbersteina iz leta 1559 z naslovom: *Den Vierdtn Khayser erlebt / Den Dreyen In Kriegen / Achte in Ratn / Potschafften hie vertzaichnet / vnnd vilen andern auch gefeherlichen Raysn / fünffvndvrtzig Jar gedient. M.D.LIX in Decemb.* (brez navedbe kraja — domnevno je Dunaj — in tiskarja). Obsega 29 neoštevilčenih listov oziroma 58 strani, od tega je 10 listov oziroma 20 strani v rokopisu vstavljenih, tako da dopolnjujejo manjkajoče besedilo in na koncu nadaljujejo s podatki za leta 1550—1556 in tremi cesarskimi edikti. Na naslovnem listu je 9 majhnih lesorezov vladarjev, Herbersteinovih sodobnikov, 5 predstavitev Herbersteinovih potovanj in njegov grb, med besedilom pa 6 celostranskih lesorezov Sigismunda Herbersteina v raznih diplomatskih ornatih, dva datirana z letom 1559. Vse slike so nekolorirane. Primerek je bil naprodaj pri firmi Brockhaus — Antiquarium v Stuttgartu za 1.400 DEM, s posredovanjem Trubarjevega antikvariata Cankarjeve založbe ga je kupil Narodni muzej za 43.000 din (račun št. 180 010 z dne 20. 1. 1983). V akcijijsko knjigo je vpisan pod št. 75/1983.

Diplomat in zgodovinar Sigismund Herberstein, rojen v Vipavi 1486, umrl na Dunaju 1566, je ena najznamenitejših evropsko pomembnih osebnosti iz naših krajev. Najbolj je znan po svoji predstavitvi tedanje Rusije zahodni Evropi v delu *Rerum Moscoviticarum commentarii* (Moskovski zapiski), ki je eno prvih del o ruskih razmerah in zgodovini. Pomembno je tudi, da v svojih spisih pripoveduje, kako se je v mladosti učil slovenščine — njegov biograf Peter Paganus piše, da mu je bila materin jezik — ki mu je kasneje izredno koristila v diplomatski službi. Po šolanju doma v Vipavi, kjer se je učil tudi slovenščine, pri sorodniku proštu Viljemu Weltzerju v Krki na Koroškem in na dunajski univerzi, je sodeloval v vojnah proti Madžarom in Benečanom. Od leta 1514 pa je v službi cesarjev Maksimilijana I., Karla V. in Ferdinanda I. zaradi svoje erudicije, znanja jezikov in telesne kondicije zelo uspešno opravljal najrazličnejše težavne diplomatske misije.

Za Herbersteinovo delovanje so nadalje značilne nekatere humanistične poteze, njegove izjave o slovenščini pa so spodbudno vplivale na narodno zavest slovenskih protestantov, zlasti na Adama Bohoriča. Če so njegovi Moskovski zapiski pogostejši, tudi zaradi številnih kasnejših izdaj in prevodov, pa so naprotno variante tiskane avtobiografije izredne raritete. Ludovik Modest Golia naše pridobitve v komentarju k slovenskemu prevodu Moskovskih zapiskov (Ljubljana 1951) sploh ne omenja (prim. str. 224), čeprav podaja izčrpen opis vseh Herbersteinovih del. Variante dela, ki pa po obsegu niso identične z našim primerkom, navajata Friedrich Adelung, Siegmund Freiherr von Herberstein, St. Petersburg 1818, str. 424 sl., in Franz Krones, Siegmund von Herberstein, Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark (Graz) 19, 1871, str. 66. Naš primerek je po informativnih pregledih literature morda unikum, vendar zaradi redkosti primerkov in oddaljenosti posameznih hranilišč, kar otežuje nujno primerjanje, ostajam je pri domnevi. Razen latinske izdaje Gratae posteritati, ki jo hranijo v Študijski knjižnici na Ptuj, v jugoslovanskih knjižnicah ni mogoče najti nobene Herbersteinove avtobiografije.

Brez dvoma največja pridobitev muzejske knjižnice v zadnjih desetletjih so trije slovenski protestantski tiski, in sicer: *Jurij Dalmatin, Karščanske lepe molitve, Wittenberg 1584; Adam Bohorič, Arcticae horulae succisivae de latinocarniolana literatura, Wittenberg 1584 in Hieronim Megiser, Dictionarium quatuor linguarum, Gradec 1592*. Slovenske protestantike so redke, nekatere znane le po naslovu, druge ohranjene fragmentarno, dalje v enem ali dveh primerkih, povprečno pa posamezne izdaje oziroma

dela dosegajo deset ali nekaj nad deset ohranjenih oziroma evidentiranih primerkov, številnejši sta le Dalmatinova Biblija in Bohoričeva slovnica. Naše pridobitve sodijo med take izjemne redkosti.

V naslednjem bom napravil nekaj primerjav s podatki v sodobni bibliografiji slovenskih tiskov 16. stoletja: Branko Berčič, *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts, Abhandlungen über die slowenische Reformation (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen, 1)*, München 1968, str. 152 sl. Če pustimo literarni in kulturnozgodovinski pomen pridobljenih del ob strani in jih le na kratko označimo ter opozorimo na njihova hranilišča in številno, je stanje naslednje:

Dalmatinove *Karščanske lepe molitve*, prirejene po molitveniku Andreja Muscula, drugi slovenski molitvenik, Wittenberg 1584, hranijo v 8 knjižnicah v mestih Dresden, Kopenhagen, Ljubljana, London, München, Wittenberg, Wolfenbüttel in Zagreb v 9 primerkih (od tega so 3 v Jugoslaviji), pri čemer ne upoštevam izgubljenih ali evidenčno napačno navajanih primerkov v Berlinu in Bruslju (prim.: B. Berčič, n. d., str. 233). Naš primerek je torej 10. evidentirani in 4. v Jugoslaviji.

Bohoričeve *Arcticae horulae succisivae de latino-carniolana literatura*, prva slovnica slovenskega jezi-

ka in s tem znanstveni dokument njegovega obstoja s pomembnim predgovorom o jeziku in narodu, Wittenberg 1584, je številnejša in jo hranijo v 23 knjižnicah v mestih Bautzen, Bratislava, Cetinje, Chicago, Dresden, Dunaj, Göttingen, Gradec, Jena, Kopenhagen, Ljubljana, London, Lund, Maribor, München, Nova Gorica, Praga, Uppsala, Varšava in Zagreb v 26 primerkih (od tega jih je 9 v Jugoslaviji), ne da bi upošteval izgubljene ali evidenčno napačno navajane primerke v Berlinu in Gothi (prim.: B. Berčič, n. d., str. 235). Naš primerek je torej 27. evidentirani in 10. v Jugoslaviji.

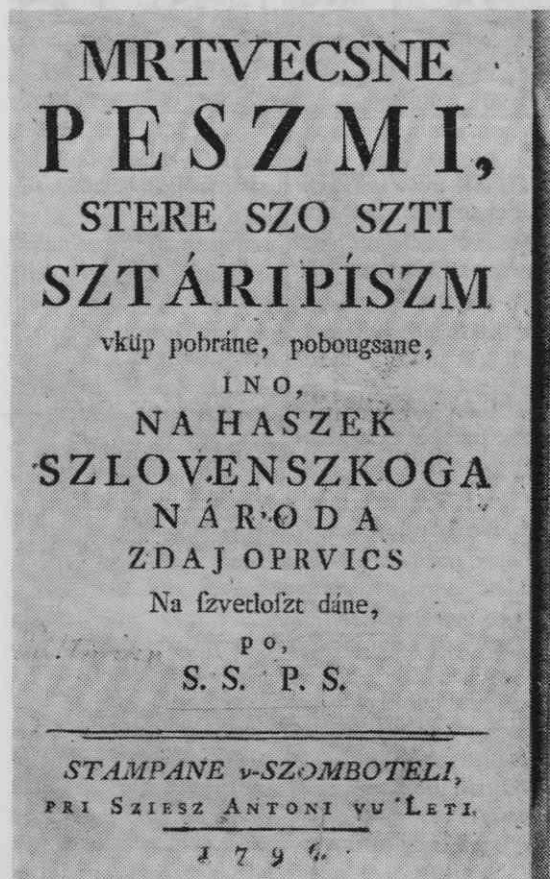
Megiserjev *Dictionarium quatuor linguarum*, prvi večji slovar, v katerem je sistematično obdelan slovenski besedni zaklad in je pomemben tudi za kasnejši razvoj slovenske lingvistike, Gradec 1592 (druga izdaja Frankfurt 1608, tretja Celovec 1744), hranijo v 7 knjižnicah v mestih Budimpešta, Dunaj, Gradec, Kopenhagen, Ljubljana, London in Uppsala samo v 8 primerkih (od tega sta le 2 v Jugoslaviji), (prim.: B. Berčič, n. d., str. 239 sl.). Naš primerek je torej 9. evidentirani in 3. v Jugoslaviji.

Pozneje, to je po izidu Berčičeve bibliografije, so odkrili še nekatere primerke in nahajališča slovenskih protestantik (prof. dr. Marijan Smolik), ker pa najdbe doslej še niso objavljene, ostajam v tem zapisu pri primerjavi z navedbami temeljne Berčičeve bibliografije.

Poleg že obravnavanih novih muzejskih pridobitev so v Knjižnici Narodnega muzeja shranjeni tudi naslednji slovenski protestantski tiski: Jurij Dalmatin, Biblija, Wittenberg 1584 v dveh primerkih; Primož Trubar, Hišna postila D. Martina Lutherja, Tübingen 1595; Felicijan Trubar, Lepe karščanske molitve, Tübingen 1595; Felicijan Trubar, Ta celi katehismus, eni psalmi inu... pejsni, Tübingen 1595. Zadnji dve deli sta izjemni rariteti, saj ju na svetu hranijo le v Knjižnici Narodnega muzeja in v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Izvoda v Gorici in Kopenhagenu sta izgubljena. Preden končam s protestantiko, bi omenil še pridobitev fragmenta Dalmatinove Biblije, ki je kot kulturni predmet in zgodovinski dokument prav tako vključen v Knjižnico Narodnega muzeja.

Verjetno največjo materialno vrednost predstavljata dve izdaji iz 17. stoletja: topografska albuma slovenskih krajev in gradov *Janeza Vajkarda Valvasorja Topographia Ducatus Carnioliae modernae, Bogenšperk 1679*, in *Jurija Matevža Vischerja Topographia Ducatus Stiriae, Gradec 1681*. Oba albuma sta redka in ker ju pogosto prodajajo po posameznih listih, da bi tako dosegli večji izkupiček, postajata še redkejša. Za muzejsko knjižnico je posebej dragocena pridobitev Vischerjeve topografije Štajerske, saj doslej tega dela, razen nekaj posameznih listov, ni bilo v njenem fondu. Oba albuma sta originalno vezana in imata širši respektni rob, kot je običajno.

Knjigotrško manj, zato pa znanstveno bolj zanimive so pridobitve nekaterih slovenskih knjig iz konca 18. stoletja. Najprej je tudi nekaj del za-

Stefan Sijarto, *Mrtvečne pesmi*, Szombathely 1796. (Knjižnica Narodnega muzeja, Ljubljana).

četnika slovenskega preroda *Marka Pohlina: Bukvence za rajtengo, Ljubljana 1781*, so prva slovenska računica, dalje druga, spremenjena izdaja prerodno pomembne *Krajske gramatike, Ljubljana 1783*, in priredba knjige nemškega razsvetljenca *Zacharije Beckerja, Kmetam za potrebo inu pomoč ali uka polne vesele inu žalostne pergode te vasi Mildhajm, Dunaj 1789*, kjer so napotki za kmeta v smislu fiziokratskih nauk.

Za prerod v obrobni slovenskih pokrajinah sta važni: slovensko-madžarski abecednik *ABC knjižica, Budimpešta 1790*, verjetno delo prekmurskega katoliškega pisatelja Mikloša Küzmiča, župnika in dekana v Kančovcih, in učitelja v Domanjševcih Štefana Sijarto (Szijarto), *Mrtvečne pesmi, Szombathely 1796*, ki so nastale na temelju protestantskega slovstvenega izročila. Iz konca 18. stoletja je tudi prevod Valentina Vodnika *Kuharske bukve, Ljubljana 1799*, prva izdaja prve slovenske kuharske knjige, s katero je prevajalec vplival na poslovenjenje mnogih izrazov s področja kulinarike. Zadnja knjižna pridobitev je »prva slovenska samostojna pesniška zbirka« organista, učitelja in mežnarja Pavla Knobla *Štiri pare kratkočasnih novih pesmi*, izdana v Kranju 1801, ki pa sodi bolj v okvir svojevrstnega literarnega pojava bukovištva.

Poseben sklop pridobitev so časniki, zlasti redki primorski, saj se ta tisk ni sistematično stekal v nobeno znanstveno knjižnico razen na Dunaj, in nekaj letnikov in naslovov časnikov iz zgodnje dobe delavskega gibanja, na kratko naštet: *Jadranski Slavjan*, Trst 1, 1850 (drugi slovenski primorski časnik); *Na-*

prej, Ljubljana 1, 1863 (po letu 1848 prvi slovenski politični list, ki ga je zalagal Miroslav Vilhar in urejeval Fran Levstik); *Edinost*, Trst 21—23, 1896—1898 (najvažnejše politično glasilo tržaških in primorskih Slovencev); *Rdeči prapor*, Ljubljana 9—14, 1906—1911, 15, 1920 (glasilo Jugoslovanske socialnodemokratske stranke); *Zarja*, Ljubljana 1—3, 1911—1913 (nadaljevanje Rdečega prapora, prvi slovenski socialistični dnevnik); *Ljudski glas*, Ljubljana 3, 1921 (glasilo »Kmetško delavske zveze«); *Delavsko-kmetški list*, Ljubljana 1—2, 1924—1925; *Delavski obzornik*, Ljubljana 1—2, 1935—1936; *Stara pravda — Slovenska zemlja*, Ljubljana 1, 1936, 2, 1936 (glasilo skupin slovenskega kmečko-delavskega gibanja). V akciji so obravnavane pridobitve vpisane pod št. 1549—1578/1987 in pod št. 495-501/1988. Nekatere knjige in časnike smo kupili, nekatere pa dobili v dar. Zdej so ta dela v osrednji nacionalni ustanovi dostopna tako znanstveno raziskovalnim delavcem kot širši skupnosti.

Na koncu bi s poudarkom opozoril na dejstvo, ki se ga premalo zavedamo. Poleg protestantskih knjig, ki so bile izpostavljene načrtnemu uničenju, so tudi knjige poreformacijske, baročne in razsvetljenske dobe izredno redke, saj so shranjeni posamezni — pogosto nepopolno in slabo ohranjeni — primerki le v nekaterih večjih knjižnicah in samo izjemoma še kje drugje. To velja za vsa, latinska in nemška dela, najbolj pa za slovenska, ki so bila med ljudmi največ v rabi. Zato so te knjige kot raritete in temeljni dokumenti razvoja in ustvarjalnosti naših ljudi vredne posebne pozornosti.

BRANKO REISP

ZGRADILI BOMO NOVO GORICO

Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici

Z otvoritvijo razstave, dne 8. 9. 1988, se je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici pridružil nizu slovesnosti ob 40-letnici začetka gradnje Nove Gorice, ki je bila, kot je zapisal Slovenski poročevalec novembra 1947, »prvo novo, v Titovi Jugoslaviji zgrajeno mesto«.

Avtor razstave Jurij Rosa, arhivist Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, se je časovno omejil na dogodke konec leta 1946, predvsem pa na leti 1947 in 1948, ko so, po izgubi Gorice na mirovni konferenci 10. 2. 1947, intenzivno potekale glavne priprave na gradnjo novega upravnega, gospodarskega in kulturnega središča za goriško oz. primorsko območje in ko se je začela tudi gradnja sama. Razstavljeno gradivo pri-

kazuje pobude, prizadevanja, delovne uspehe in težave takratnega političnega vodstva goriškega okraja in republike za to veliko akcijo (določanje lokacije, načrtov, finančnih postavk, načrtovanje objektov in ustanov), vlogo gradbenih podjetij in drugih delovnih skupin ter razporejenost prebivalstva ob pričetku gradnje. Poseben poudarek je avtor namenil prikazu dela in življenja mladinskih delovnih brigad na gradbišču Nove Gorice.

Ekspoziti, zlasti časopisni viri, na eni strani s precejšnjo mero nekritičnega zanosa poročajo o velikih delovnih uspehih, na drugi strani pa zlasti arhivski dokumenti pričajo, da je gradnjo novega mesta